

MEMORIE, IDENTITATE ȘI COMUNICARE INTERCULTURALĂ
Memory, Identity and Intercultural Communication

Prof. Dr. Iulian BOLDEA
„Petru Maior” University of Târgu-Mureș

Abstract

Intercultural communication may not be imagined in the absence of ideological guidelines, of those cultural products that configure the discourse of power (either religious, political, artistic or literary). In this regard, the construction and deconstruction of identity discourses are fundamented on some techniques, strategies and means of exclusion, influence, projection or validation of a symbolical power, all of them extracting their legitimacy from the resources of anamnesis, of memory, becoming an indication of cultural and mental identity in perpetual correlation with the values of the collectivity. As it is subjected to the influences of the ideological vector, the language, as all the other forms of intercultural communication, becomes an important element of mediation between social and mental structures, through the discursive practices it operates with.

Keywords: Communication, Interculturality, Identity Discourse, Memory, Ideology

Preliminarii la un demers intercultural

Ideea de identitate este o idee ce revine obsedant, mai ales în contextul meditației asupra raportului dintre identitatea națională și cea europeană. Cu precizarea, necesară, că o identitate europeană își extrage rigoarea și forța conceptuală nu printr-o simplă însumare de identități naționale, ci, mai curând, prin asumarea europenității ca un proiect în construcție, proiect ce se configurează prin intermediul comunicării interculturale, care face viabilă și legitimă dinamica identitară europeană, exprimându-se ca liant între culturi, spații și limbi diferite. Spațiul europenității se construiește, așadar, în afară de această modalitate cu rezonanță antropologică a comunicării interculturale, prin intermediul mai multor „agenți ai conștiinței europene”, adică acei „actori, acțiuni, artefacte, corpuri, instituții, politici și reprezentări care, singular sau colectiv, ajută la generarea conștiinței colective și la promovarea acceptării «ideii europene»” (Cris Shore). Traseul, deloc facil, al tranziției de la „imaginarul național”, cu limitările sale mentale, simbolice sau ideologice, la un imaginar colectiv, la o identitate europeană este pus în scenă prin intermediul memoriei și al comunicării interculturale, prin care identificarea și legitimarea colectivă operează cu un criteriu al „unității în diversitate”, ce presupune, pe de o parte, conservarea specificului național, și, pe de alta, cunoașterea, înțelegerea și exploatarea resurselor axiologice ale altor culturi.

Dacă înțelegem limba ca un set de simboluri asumat de către o comunitate pentru a asuma, vehicula și împărtăși sensuri, experiențe de viață, afecte, nu putem să nu reliefăm

dimensiunea comunicațională a limbii, sau raportul strâns dintre limbă și cultură, reiterând, pe urmele lui Edward Sapir, ideea că limba, „ca structură, este, pe latura sa interioară, o matrice a gândirii”. Pe de altă parte, comunicarea este, cu certitudine, un proces interacționist, dar și o formă structurantă de construire și legitimare a identității individuale sau colective, în corelație cu configurările socialului. La fel cum edificarea sinelui se înfăptuiește prin interacțiuni și tranzacții simbolice, limba și, implicit, comunicarea interculturală, pot fi percepute și prin prisma unui sistem simbolic generator de relief identitar, prin forța lor de socializare și de integrare etnolingvistice. E dincolo de orice îndoială că, în general, comunicarea interculturală nu poate fi imaginată în absența reperelor ideologiei, a acelor produse culturale care conturează discursul puterii (fie că e vorba de religie, politică, artă sau literatură). În acest sens, construcția și deconstrucția discursurilor identitare se fundamentează pe unele tehnici, strategii și modalități de excludere, influențare, proiecție sau validare a unei puteri simbolice, care își extrag legitimitatea din resursele anamnezei, ale memoriei, ce devine un indice de identitate culturală și mentală, aflat în perpetuă corelație cu valorile colectivității. Expusă influențelor vectorului ideologic, limba, ca și celelalte forme ale comunicării interculturale, se transformă și într-un important factor de mediere între structuri sociale și mentale, prin intermediul practicilor discursive cu care operează.

Comunicarea interculturală este, așadar, din perspectivă sociolingvistică, la antipodul insularității, favorizând, dimpotrivă, emergența globalizării, care infuzează, de fapt, arhitectura culturii contemporane și relieful practicilor culturale. Pe de altă parte, comunicarea interculturală și modelul multicultural sunt elemente care edifică un dialog democratic între culturi, definit și prin prisma asumării resurselor alterității și ale memoriei, care sunt convocate la exercițiul de legitimare a identității. Trebuie, de asemenea, subliniat caracterul interdisciplinar al comunicării interculturale și, implicit, al studiilor interculturale, ce reunesc ipoteze, contribuții și soluții epistemologice din domenii diverse (antropologie, sociologie, lingvistică, hermeneutică, arte vizuale, etnologie, sociologie, psihologie, științe politice etc.). În egală măsură, studiile interculturale trebuie să țină cont de cercetările recente asupra imagologiei, asupra reprezentărilor sinelui și ale alterității, ca și asupra diferențierii de gen, asupra etnicității, sau asupra transcendenței. Expansiunea ideologiilor, în contextul globalismului și a evoluțiilor tehnologiilor mass-media, riscă, e adevărat, să conducă la uniformizare și standardizare, dar și la noi forme și semnificații ale discursului privitor la ideea de putere, hegemonie sau control, chiar dacă, dintr-o perspectivă a raționalității și a echidistanței conceptuale, se poate sublinia faptul că globalizarea poate avea, mai degrabă, efectul unei structurări a diversităților, decât al unei uniformizări dizolvante a identităților. Demnă de atenție este și ideea unei imposibilități factuale a globalismului, pe care o susține sociologul britanic Anthony Smith: „dacă prin cultură se înțelege un mod de viață colectiv sau un repertor de credințe, stiluri, valori, și simboluri, atunci putem vorbi numai de culturi, la plural, niciodată de cultură, la singular, deoarece un mod de viață colectiv sau un repertor de credințe presupune diferite moduri și repertoare într-un univers de moduri și repertoare. Deci, ideea unei culturi globale este practic o imposibilitate¹”. Globalizarea se poate, însă, transforma în „glocalizare”, fenomen care se caracterizează prin interacțiunea și interferența între aspecte și forme globale și altele locale, având drept cauză multiple și caracteristice

¹ D. Anthony Smith, *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, London, 1990, p. 170

împrumuturi culturale. Desigur, o astfel de circumstanță poate conduce la o întoarcere regeneratoare la valorile tradiției, cum observă John Naisbitt și Patricia Abuderne: „Cu cât stilurile noastre de viață devin mai omogene, cu atât ne simțim mai legați de valorile profunde religie, artă, limbă și literatură. Pe măsură ce lumile noastre exterioare au mai multe similitudini, păstrăm cu tot mai multă sfințenie tradițiile izvorâte din interior”². Dacă multiculturalismul reprezintă o alternativă la procesele de asimilare sau a diferențierii forțate, el se impune și prin capacitatea de a administra beneficiile *diferenței*, prin respectarea diversității etnice și asigurarea valorilor culturale ale indivizilor unei anumite comunități. Conceptul de interculturalitate abandonează reprezentarea mozaicală a culturilor, acceptând un semantism al influențelor, al dialogului, acomodării, influenței și înțelegerii. Identitatea națională e fundamentată pe un set de principii și criterii, de experiențe și forme mentale comune, împărtășite de membrii colectivității naționale și care le conferă un sentiment de apartenență, diferențiindu-I, totodată, de celelalte entități naționale: “Națiunea și identitatea ei sunt exprimate și revelate în amintiri autentice, în simboluri, mituri, în moștenirea și cultura vernaculară a poporului care formează o comunitate de istorie și destin, iar intelectualii și specialiștii acestei comunități trebuie să autentifice, să salveze și să încorporeze această cultură și moștenire în și prin instituții educaționale într-o patrie autonomă”³. În această accepțiune, *celălalt* nu mai e perceput ca alteritate ostilă, ci, mai curând, ca o persoană cu o altă apartenență culturală, în măsura în care identitatea este, în viziunea lui P. Schlesinger excludere și includere, având, așadar, un contur mobil, fluctuant, imprecis adesea. Cultura, ca sursă de identitate și ca factor de unificare a diferențierilor, reprezintă un factor de echilibru și de autoreglare în sistemul civilizației contemporane, la fel cum educația reprezintă un factor important în edificarea și modificarea percepțiilor identitare, pentru a se facilita o cât mai promptă și optimă înțelegere a *celuilalt*.

Comunicarea interculturală. Context și competențe

Procesul de comunicare nu este lipsit de dificultăți nici în contextul desfășurării lui în cadrul aceleiași culturi, cu atât mai mult el se confruntă cu unele probleme atunci când se desfășoară între persoane care au origini și formații culturale diferite. În acest context, indivizii care aparțin unor spații culturale diferite, chiar dacă acestea sunt învecinate geografic, au de înfruntat unele dificultăți de comunicare care sunt greu de surmontat în absența unor punți de legătură eficiente, a unei cunoașteri optime a fenomenului interculturalității. Fără îndoială că cel mai elocvent exemplu pentru fenomenul interculturalității este spațiul european, prin evoluția adesea convergentă a culturilor ce se regăsesc aici, prin codul de valori culturale comun care a stat la baza dezvoltării patrimoniului cultural european. Fără îndoială că această convergență evolutivă nu exclude caracterul multicultural al spațiului european, care, dincolo de similitudini și proiecții identitare comune, trebuie să fie considerat ca un spațiu plurilingvistic, policultural și policentric. În acest sens, atunci când protagoniștii comunicării au o apartenență certă la spații culturale diferite, comunicarea se realizează cu mai multă dificultate, în funcție, desigur, și de gradul de

² Naisbitt, John, Abuderne, Patricia, *Anul 2000 - Megatendințe. Zece noi direcții pentru anii 90*, Editura Humanitas, București, 1993, p.126

³ D. Anthony Smith, op.cit., p. 99

îndepărtare culturală, pentru că, așa cum observă Edward T. Hall, „cu cât este mai mare distanța culturală, cu atât este mai dificilă interconexiunea”⁴.

De altfel, atunci când discutăm despre raporturile dintre comunicare și cultură, trebuie să luăm în considerare întregul spectru al comunicării, adică limbajul verbal, limbajul nonverbal, paleta de obiceiuri și obișnuințe, percepția valorilor și conceptul timpului și al spațiului. Una dintre întrebările pe care și le-au pus specialiștii în comunicare este ce procese și fenomene cognitive sunt puse în mișcare în momentul în care se întâlnesc față în față două persoane din spații culturale diferite. Una dintre modalitățile prin care pot fi vizualizate, înțelese și explicate aceste procese este de a se privi una în oglinda culturii celeilalte. Un alt aspect important al comunicării este contextul în care se desfășoară comunicarea. Antropologii și lingviștii vorbesc de un context „înalt” sau „scăzut”, pentru a indica în ce măsură o anumită informație este necesară pentru a se realiza o comunicare eficientă. Contextul înalt al comunicării este cel în care informația se regăsește într-o măsură mai redusă actualizată în cuvinte, în timp de contextul scăzut al comunicării presupune o verbalizare mai intensă a informației⁵. În acest sens, se poate spune că orice contextualizare poate să îndeplinească funcții multiple. Astfel, se poate considera că orice schimbare a nivelului de context este, în sine, o comunicare. Atunci când nivelul contextului crește, aceasta indică o amplificare a relației de comunicare, în timp ce atunci când nivelul contextului e în scădere, aceasta poate să semnaleze o atenuare a acestor raporturi sau chiar o senzație de disconfort și de ineficiență a procesului de comunicare. În acest sens, oamenii sunt predispuși să fie iritați dacă partenerii lor de dialog au tendința de a le oferi prea multe informații de care nu au efectiv nevoie. O problemă dintre cele mai importante, mai ales în domeniul comunicării interculturale, este aceea de a afla nivelul optim al contextualizării, în funcție de necesitățile situației de comunicare. În general, indivizii își ajustează corespunzător nivelul de context al comunicării, în propria lor țară, însă, o dată ajunși într-un alt spațiu cultural, au dificultăți de adaptare și de ajustare a acestui nivel.

În cadrul comunicării interculturale, spațiul joacă un rol deosebit de important. Aceasta deoarece percepția spațialității e puternic impregnată cultural și influențată, totodată de reperele culturalității. O formă particulară de spațialitate e reprezentată de spațiul personal. Fiecare individ are, în jurul său, o arie de spațiu care se contractă sau se dilată în funcție de anumiți factori care se găsesc într-o relație de interdependență: relațiile cu cei din jur, stările afective, profilul activităților efectuate, fondul cultural și percepția factorilor culturali etc. În cadrul spațiului personal sunt puține persoane din afară care primesc permisiunea să pătrundă, și aceasta pentru perioade relativ scurte de timp. Pe de altă parte, în cadrul comunicării interculturale, un rol important revine și memoriei, în măsura în care memoria oricărei persoane e impregnată de reperele culturale dominante, cultura având o influență covârșitoare

⁴ De altfel, Hall definește cultura astfel: „Man's medium; there is not one aspect of human life that is not touched and altered by culture. This means personality, how people express themselves (including shows of emotion), the way they think, how they move, how problems are solved, how their cities are planned and laid out, how transportation systems function and are organized, as well as how economic and government systems are put together and function. It is the least studied aspects of culture that influence behaviour in the deepest and most subtle ways”. Hall, Edward T., *Beyond Culture*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York, 1976

⁵ Hall, Edward T., *Beyond Culture*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York, 1976, p.79

asupra gândirii și a memoriei. Sistemul memoriei verbale, ca și multe alte sisteme culturale, e integrat armonios în contextul culturii, valorificând aria largă a întregii existențe.⁶

Desigur, comunicarea interculturală are la bază aceleași mecanisme și principii ca și comunicarea intraculturală, astfel încât, această paradigmă comună le conferă protagoniștilor comunicării interculturale o anumită stabilitate structurală și principială. Desigur, există și diferențieri notabile între cele două forme de comunicare: backgroundul gnoseologic diferit, unele structuri și patternuri de interpretare distincte, diferite sau chiar opuse, sistemele de referință diferite, gradul sau indicii de contextualizare distincți, spațiul restrâns acordat metacomunicării, diferențierile de stil ale comunicării etc. de altfel, toate aceste elemente de diferențiere între actanții comunicării interculturale reprezintă și cauzele cele mai frecvente ale unor aporii comunicaționale, ale unor dificultăți de dialog sau erori de situație în contextul comunicațional intercultural.

Trebuie subliniat faptul că orice comunicare interculturală are, de cele mai multe ori, aspectul unei comunicări de grup, astfel încât cei care nu își manifestă apartenența la dinamica și structura grupului respectiv sunt percepuți ca fiind „străini”. Între membrii unui grup cultural și persoana percepută ca fiind *străină* se produce o interferență interculturală și interidentitară. Comunicarea interculturală are, la începutul său, un caracter care se sustrage paradigmei interacționale, datorită unui sentiment de nesiguranță sau chiar de teamă. Adaptarea la o situație de comunicare interculturală presupune recurgerea la anumite strategii și tehnici de atenuare a presiunilor pe care le exercită asupra protagoniștilor comunicării, mediul socio-cultural străin, sau anumite modele de conduită inedite. Orice persoană care își asumă un act comunicațional intercultural își evaluează propria sa conduită prin raportare la anumite repere diferite de propriile sale cadre de referință, depășind starea de nesiguranță inițială, de arbitrar cognitiv, prin asimilarea unor aspecte ale culturii țintă, prin anumite competențe lingvistice, prin înțelegerea identității culturale, a unor similarități, dar și prin dezvoltarea unei complexități cognitive capabilă să rezolve orice ambiguități și neînțelegeri de natură etnolingvistică din cadrul culturii vizate.

În general s-a constatat că, în mod paradoxal, o presiune mai mare este exercitată asupra protagoniștilor comunicării interculturale de către diferențele culturale restrânse, acele diferențe care se explică prin distincțiile între forme culturale, reprezentări, orizonuri de așteptare și sfere de interes ale actanților. Explorarea analogiilor, dar și a diferențelor și distincțiilor, disponibilitatea cognitivă la Celălalt, astfel încât actanții să fie predispuși la interacțiune, la dialog, la interconectare culturală, prin consens al intereselor și modalităților de comunicare, prin asumarea unor reprezentări unitare asupra perspectivelor și finalităților comunicării. Proporția de instabilitate, de nesiguranță pe care o presupune, cel puțin într-un stadiu incipient, comunicarea interculturală se explică prin conștiința diferențelor dintre patternurile culturale, dintre fundalul cultural ce le structurează viziunea asupra lumii, Weltanschauungul. Iată de ce, în articularea unei comunicări interculturale, un rol și un loc important îl ocupă, alături de actul comunicațional propriu-zis, și metacomunicarea, ca modalitate reflexivă sau autoreflexivă capabilă să evalueze conduita actanților comunicării.

Acest proces metacomunicativ presupune și propune mai multe finalități, între care pot fi amintite: înțelegerea reciprocă a intențiilor actanților și asigurarea unor corecții, conturarea

⁶ Hall, Edward T., *Beyond Culture*, Anchor Press/Doubleday, Garden City, New York, 1976, p.160

unor modele și scenarii care să reunească în structurile lor conținuturile dialogului intercultural, cu relevarea problemelor, divergențelor, diferențelor culturale, negociindu-se, în același timp și anumite praguri sau limite de acceptare din partea protagoniștilor, precum și, nu în ultimul rând, conturarea unor raporturi de colaborare, ce asigură funcționalitatea dialogului intercultural, desemnând atât configurația sa stabilă, cât și anumite limite sau eventuale modificări.

Identitate și interculturalitate

Fenomenul comunicării interculturale și, în general, acela al interculturalității este favorizat și produs de o realitate complexă, cu caracter multilingvistic, polietic și multicultural. Problematika identității și a experiențelor identitare joacă un rol extrem de important în înțelegerea statutului interculturalității. Se știe că fiecare persoană se definește pe sine, și în raport cu propriul eu, și în raport cu ceilalți, printr-o structură proprie, printr-un statut identitar distinct. Desigur, există categorii diverse: identitate individuală (care definește individul în raport cu propriul eu), identitate socială (prin care individul se distinge în context social) și identitate culturală (prin care individul se diferențiază într-un plan de referință cultural). Aceste categorii identitare nu sunt, însă, separabile decât din rațiuni metodologice, pentru că, în fapt, ele se interconstruiesc, sunt convergente și cumulate în structura personalității unui individ.

Identitatea individuală reprezintă modalitatea prin care un individ se definește pe sine, ea fiind alcătuită dintr-o sumă de valori, atent selectate, prin grilă individuală, din setul de valori al grupului din care subiectul face parte. Identitatea individuală se manifestă mai ales în interacțiunea cu alți indivizi din cadrul grupului socio-cultural sau din afara acestuia. Prin intermediul interacțiunii, al dialogului, subiectul cunoscător poate să conștientizeze indicii cu privire la similaritatea sau disimilaritatea valorilor și modelelor sale culturale cu cele ale altora, măsurând, astfel, fie și în mod empiric, raportul dintre identitate și alteritate.

Identitatea individuală, ca sumă de strategii și protocoale de reliefare a personalității proprii într-un context sociocultural marcat de interculturalitate, se concretizează prin două dimensiuni, de o vizibilitate diferită, unul alcătuit din valori culturale esențiale, având o rezistență și valabilitate de ordin universal, reprezentând, oarecum, fundamentul identității individuale, în timp ce a doua dimensiune este alcătuită din experiența și orizontul de trăiri și reprezentări acumulat de subiect, prin intermediul dialogului intercultural, având o proporție importantă de deschidere, contribuind la conturarea disponibilităților de adaptare ale individului la provocările și stimulii contextului social și multicultural. Datorită gradului diferit de adaptabilitate la exigențele alterității, se poate spune că identitate nu are o condiție statică sau monadică, dimpotrivă, orice structură identitară e flexibilă, riguroasă, însă nu rigidă, manifestându-și o condiție interactivă, pluralistă, dinamică. Fără îndoială, însă, că modificarea structurii identitare este parțială, fondul identitar rămânând același.

Cealaltă paradigmă identitară, identitatea socială, este identitatea pe care i-o atribuie individului mediul în care acesta se regăsește. Fiecare actant al unei comunicări interculturale este caracterizat de o aspirație de a-și căuta o identitate socială pozitivă, care să-i confere un confort existențial și o legitimitate ontică și gnoseologică. Identitatea socială a fost definită ca „partea din conceptul de sine al unui individ, care derivă din cunoașterea lui (a ei), din apartenența lui (a ei) la un grup social, împreună cu semnificația emoțională și valorică atașată

acestei apartenențe”⁷. Identitatea socială este cea care are o influență apreciabilă asupra nivelului de interacțiune al unui individ cu grupul social din care face parte, însă, la fel de limpede este și faptul că, dacă este corelată cu un statut etnic dinamic, de un rol activ, identitatea socială poate să declanșeze o amplificare a stării de angoasă în fața noutății, a insolitului.

Cea de a treia paradigmă a identității, identitatea culturală își reliefează profilul prin apartenența la un mental colectiv bine precizat, la un grup care se definește prin anumite simboluri, valori, modele, sensuri sau reguli de conduită comune. În acest fel, identitatea culturală e asumată ca un sistem de habititudini ontologice și de reguli de acțiune prin care actantul social își poate configura un sistem de referințe culturale, prin raportarea la alți actanți ai comunicării interculturale. Și identitatea culturală are un statut dinamic, un relief fluctuant, fiind influențată de diferite modificări ale structurilor mentale sau ideatice ale comunității culturale. Identitatea culturală se transmite, în plan diacronic, pe verticală, de la o generație la alta, dar și pe orizontală, în plan sincron: „Identitatea [colectivă] se clădește pe sinuozitatea fiecăruia, pe diferența sa în raport cu altul, pe dorința sa de a se opune, de a se distinge, de a fi el însuși și de a se înscrie într-o intersubiectivitate, fie față de «in-group», fie față de «out-group», fiind „obiectul unei lupte continue pentru recunoaștere și se exprimă printr-un reangajament permanent”⁸.

Identitatea culturală este, după cum s-a mai observat, și un indiciu al similarităților și distincțiilor culturale, ea putând fi analizată prin intermediul registrului intersubiectivității, prin care se poate revela modul în care se transmit anumite informații, cunoștințe sau date de la un actant la altul, ea fiind un fel de „rețea de semnificații” (Geertz) ce favorizează interconectarea tuturor membrilor unei colectivități socio-culturale. Într-o astfel de rețea de sensuri, impregnată de motivații, finalități și simboluri culturale, actantul comunicării interculturale își poate configura și conștientiza propria identitate, care, mai târziu, se poate situa într-un plan de interacțiune ce va conduce la conturarea unor noi modulații ale identității culturale.

Comunicarea interculturală presupune, așa cum s-a mai observat, dialog, interacțiune, interferență ideatică, punând în joc multiple instrumente de evaluare, comparare, confirmare sau infirmare, bazându-se chiar pe un transfer de paradigme identitare. În procesul comunicării interculturale, asupra identității culturale se exercită o serie de presiuni, influențe sau variabile, precum intenția comunicațională, patternurile identitare ale individului, accentele de intensitate identitară, profilul și numărul actanților, sau substanța procesului comunicațional. Tzvetan Todorov consideră că diferența își extrage legitimitatea tocmai din resursele identitare ale individului: „retorica diferenței, sub aparenta ca face elogiul pluralității, nu e decât un camuflaj oportunist pentru o aspirație la identitate ... Sub masca unei lupte pentru diferență și pluralitate, se aspira la constituirea de grupuri mai mici dar mai omogene ... Diferența nu e o valoare absolută, însă a învăța să trăiești împreună cu ceilalți este, oricum, preferabil închiderii temătoare înăuntrul identității. A fi obligat să vorbești cu ființe deosebite de tine îl face pe fiecare să nu se mai creadă centrul universului, injectează în el o anumită doză de toleranță, îmbogățindu-i în același timp spiritul. Diferența este bună

⁷ Tajfel, *Social categorization, social identity, and social comparison* în H. Tajfel (ed.): *Differentiation between social groups*, Academic Press, London, 1978, p. 63

⁸ Triantaphyllou, 2002:45

pentru că ne deschide spre universalitate: trebuie să observăm diferențele, spunea Rousseau, ca să descoperim proprietățile”.⁹

Spre deosebire de perioada iluministă, când diferența era percepută, în mod dihotomic și, oarecum, arbitrar, într-o perspectivă cognitivă agresivă, ca divergență, opoziție, contrariere, perioada actuală aduce în prim-plan un concept al diferenței fundamentat ferm pe ideile universalismului și ale multiculturalismului, ilustrându-se ambivalențele fecunde ale multiplicității, alterității și complexității. În cadrul unui dialog intercultural, se poate spune, pe drept cuvânt, că anihilarea diferenței este la fel de nocivă ca și amplificarea ei nepermisă și nelegitimă. Deconstrucția, ca metodă de gândire și de interpretare constă, de altfel, tocmai în a „gândi diferența, distanța ce separa interpretarea noastră de obiectele la care ea se aplică”¹⁰. Referindu-se la raportul dintre posibil și necesar, Thoma d’Aquino subliniază importanța necesității în evaluarea condiției ontice a individului: „Găsim în natură unele lucruri care sunt posibile și altele care nu sunt, precum și unele care sunt considerate că generează și degenerază, prin urmare posibile să fie sau să nu fie. Este însă imposibil ca toate cele ce sunt așa să fie totdeauna așa, deoarece ceea ce este posibil să nu existe nu există. Așadar dacă toate sunt posibile a nu fi, atunci nimic nu ar fi în lucruri. Dar dacă acest lucru este adevărat atunci nimic nu ar fi acum, deoarece ce nu există nu începe a exista decât prin ceea ce a fost [...] nu toate ființele sunt posibile, dar ceva trebuie să fie necesar în lucruri. În mod necesar însă toate trebuie să aibă cauza necesității lor undeva [...]”¹¹.

În modelarea identității, memoria joacă un rol extrem de important. Iar demersul deconstructivist este, în sine, și o deconstrucție a sistemelor și mecanismelor memoriei culturale, prin reevaluarea diferenței și a alterității, dar și a falșilor ce se constat între realitate și limbaj. Deconstructivismul promovat de Derrida promovează o deconstrucție logică a gândirii dihotomice și a limbajului, prin detașarea, identificarea și analiza unor strategii discursive, prin deplasarea sistemului de referințe și prin jocul strategiilor și semnificațiilor, stimulându-se, astfel, dinamismul diferențelor, în dauna centralismului, a logocentrismului, a identității încremenite în proiectul său, validând, în schimb, concepte precum diferența, alteritatea, marginalitatea sau interferența. Spre exemplu, cultura română aparține, cum observă Sorin Alexandrescu, unui spațiu cultural de frontieră, unui perimetru de interferență, interstițial, însă nu un spațiu al marginalității, al limitei sau periferiei, ci al dinamismului și interferențelor, al dialogului și influențelor benefice, al întâlnirilor fecunde: „Dacă marginalitatea are ca termen de referință un singur centru, interferența are nu numai de (cel puțin) două centre, ci și de o dinamică proprie. Într-adevăr, interferența nu poate fi redusă la o dublă marginalitate, ea presupune un conflict adesea violent între mai multe seturi de norme provenite din respectivele centre, o identitate de sine tragică, bazată pe dileme profunde, strategii proprii de succes, de atac și contraatac, o tematică locală și un rezervor de valori și idei alternative, ca și o creativitate energică, gata de a se avânta pe marile scene ale îndepărtatelor centre. Dacă marginalitatea presupune pasivitate, fatalism, producție intelectuală joasă și consum ridicat dintr-o singură cultură, cea a centrului extern, interferența

⁹ Tzvetan Todorov, *Omul deșezăcinat*, Institutul European, Iași, 1999, pp. 202-203

¹⁰ Maurizio Ferraris, *Îmbătrânirea așa-zisei „Școli a suspiciunii”*, în Gianni Vattimo – Pier Aldo Rovatti, *Gândirea slabă*, Constanța, Pontica, 1998, pp. 108-122

¹¹ Thoma de Aquino, *Summa theologiae* (trad. Gheorghe Sterpu, Paul Găleşanu), Editura științifică, București, 2000, p. 63

presupune dinamism, ambiție, asertivitate, creație înaltă, adaptare la mai multe culturi. Care imagine ni se potrivește? Tradițional, noi am fost văzuți și ne-am văzut ca marginali. Propun aici interferența ca o alternativă dinamică, mândră, dar și activă, la marginalitate”¹².

Un rol important în dezvoltarea instrumentelor epistemice ale comunicării interculturale îl joacă prerogativele comparativismului, metodologia literaturii comparate, ca și studiile de imagologie, care își exercită o preferință specială pentru spațiile de frontieră (Europa Centrală și Europa de Sud-Est), percepute ca spații ale interferențelor, ale dialogului intercultural și nu ca spații antagonice, dar și spre anumite genuri literare de frontieră, insuficient codificate, nelegitimate estetic decât de puțină vreme (reportaje, memorii, memorialul de călătorie). Demersul comparatist subliniază, astfel, necesitatea unei reflecții asupra distanței, asupra transferurilor ideologice, asupra aporiilor relației dintre apropiat și depărtat, interpretând „scrisul unui călător, apropierea unei idei din alt spațiu, condiția exilului ... raportul dificil cu sine, traiectul primirii, efectele depărtării, ale punerii la distanță, dilema aproapelui și a celui îndepărtat, intimul și distantul pe care frecventarea oricărei culturi străine și practica unei alte limbi le pun imediat în evidență”¹³. Așadar, comparativismul ilustrează, în plină epocă postmodernă, studiul atent al secundarului și al marginalității, favorizând percepția acută a descentrărilor și critica lucidă a centralismelor și centrismelor modernismului.

În aceste condiții, tentația neoliberalismului universalist, a relativismului și multiculturalismului oferă prilejul construirii și reconstruirii unei noi identități culturale europene, deconstruind, totodată, și unele interogații și limite ale comunicării interculturale, prin descifrarea semnificațiilor dialogului dintre identitate și universalitate, în măsura în care comparativismul e expresia unei atitudini nuanțate, a unei abordări echilibrate și deschise la nouitate. Studiile cu caracter comparatist, cele cu componentă interculturală sau cele care aduc în centrul interesului epistemologic demersul imagologic, se impun tocmai prin vocația dialogului intercultural, pe care îl pun în scenă, prin destructurarea unor adevăruri prestabilite, a unor repere canonice mistificatoare sau lipsite de conținut real, ele realizând, prin discursul lor nuanțat, dar și prin demersul interdisciplinar pe care îl favorizează, o perspectivă autentică asupra realității polimorfe a multiculturalismului, confruntând imaginea despre sine cu imaginea alterității, percepția de sine cu percepția Celuilalt, autoreprezentarea cu reprezentarea altuia, ca modalități optime, lipsite de prejudecăți și inhibiții ale comunicării interculturale.

Concluzii

În contextul comunicării interculturale, teoriile asupra diferenței au fost favorizate de reflecțiile fecunde despre condiția identitară din cadrul postmodernismului. Postmodernismul e, de altfel o orientare ce așază accentul asupra diferenței, policentrismului și eclecticismului, reflectând, în structura sa, metamorfozele lumii actuale, prin tentația deschiderii spre pluralism, ambiguitate, multiculturalitate. Condiția paradoxală a spațiului european este, tocmai, legată de raportul dintre centru și margine, dintre beneficiile paradigmei globaliste și conservarea identității naționale și culturale. Din aceste motive, comunicarea interculturală

¹² Sorin Alexandrescu, *Identitate în ruptură*, Editura Univers, București, 2000, p.12

¹³ Daniel-Henri Pageaux, *Literatura generală și comparată*, Editura Polirom, Iași, 2000, pp. 218-219

presupune, înainte de toate accesarea unei condiții identitare permeabile la diferențe, la discursul alterității, la moduri de gândire și de cunoaștere aparținând unor reprezentanți ai altor culturi. Spre deosebire de epistema modernă, ce transpunea în propriul său limbaj ceea ce era cunoscut, gândirea postmodernă restrânge sfera realului la ceea ce este semnificat sau exprimat, la ceea ce se transpune în limbaj.

Bibliografie selectivă

- Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură*, Editura Univers, București, 2000
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., Dasen, P. (1992), „*Cross-cultural psychology – Research and applications*”, Cambridge University Press.
- Chen, Guo-Mong–Starosta, William J. (1998), „*Foundations of Intercultural Communication*”, Boston–London, Allyn and Bacon.
- Lewis, Richard D. (2003), „*The Cultural Imperative. Global Trends in the 21st Century*”, Yamouth: Intercultural Press. Inc.
- Jandt, Fred E. (1995), „*Intercultural communication*”, Thousand Oaks–London–New Delhi, SAGE Publications.
- Kaplan, K. J. (1984), „*A bidimensional distancing approach to transactional analysis: A suggested revision of the OK corra 1*”. *Transactional Analysis Journal*, 15, 114-119.
- Kaplan, K. J. (2001), „*TILT and Structural Pathology*”. *Transactional Analysis Journal Internet*, vol 4.
- Naisbitt, John , Abuderne, Patricia, *Anul 2000 - Megatendințe. Zece noi direcții pentru anii 90*, Editura Humanitas, București, 1993
- Pageaux, Daniel-Henri, *Literatura generală și comparată*, Editura Polirom, Iași, 2000
- Smith, D. Anthony *Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, London, 1990, p. 170
- Taylor, C. (1992), „*Multiculturalism and „The Politics of Recognition*”. Princeton University Press.
- Todorov, Tzvetan, *Omul deșădăcinat*, Institutul European, Iași, 1999
- Weaver, Gary R. (1994), „*Culture, Communication and Conflict: Readings in Intercultural Relations*”, Needham Heights, GINN Press.

Acknowledgement: This paper was supported by the National Research Council- CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948)/ Cercetarea pentru aceasta lucrare a fost finantata de catre Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).